hade ett livligt intresse för fornminnen, och att i grannsocknen Fryele den kände samlaren major B. A. Ennes residerade på Näsbyholm. Fryele var även Liljegrens födelsesocken. Dessa götiskt inspirerade herrar ägnade stort intresse åt fornminnen, sägner o. dyl. Runstenens **eta**, som man felaktigt läste **ela**, anknöts till det närbelägna Elsegärde, och den stora gravhögen i närheten kallas »kung Elles hög». Montahn (a a 1 s. 12) sökte även anknyta inskriftens första ord, som han läste *Tusik* (1–5 **tusti**) till Trolletraditionerna vid Ed: »Efter gamla språket i Jämtland betyder *Tuss*, *Tusur* Fjällbyggare, Tyre Trollskap, och Thussar ett Troll, att det tyckes sannolikt vara det någon af Trollefamilien uprest denna Stenen i fordna tider» m. m. dylikt. Montahns intresse för runor tog sig även uttryck i handling. »Omkring Ed, både ute i gärdena och inne i trädgården, finnes ett antal stenar med inskriptioner och data i en blandning av runstil och latinsk stil» (E. Lönnberg i *Värnamo hembygdsförenings årsskrift* 1943 s. 8). Även runstenen har fått en sådan inskription på baksidan.

Trolleklippan. Voxtorps sn.

På den s. k. Trolleklippan (utsatt på generalstabskartan bl. 20) Ö om landsvägen Värnamo–Rydaholm finns en sentida runinskrift **sm : lanþmaⁿ**.

63. Värnamo kyrkogård.

Litteratur: L 1565. J. G. Liljegren: Brev till J. Adlerbeth den $^{13}/_{7}$ 1831 (ATA), Samlingar MSC^{t} Runir (ATA), Runlära (1832) s. 136; P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 62; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB) s. 267; J. Allvin: Beskrifning öfver Östbo härad (1852) s. 112; N. G. Djurklou: Antiqvariska resor i Östbo, Westbo och Mo härader 1870 (ATA) s. 179, tr. i NSmMedd 11 (1938) s. 13.

Äldre avbildning: Liljegren: teckning 1831 i Fullständig Bautil (ATA) 5, i Ennes F m 61 (hs i KB) och i J. E. Lagergrens a a.

Fyndet av det numera försvunna runstensfragmentet på Värnamo kyrkogård omnämnes av Liljegren i hans brev till Jakob Adlerbeth den $^{13}/_{7}$ 1831: »Inom Finnveden har jag något Antiqvariskt märkvärdigt ... Likaså på Wernamo kyrkogård en förut alldeles obekant runsten.»

År 1852 fanns stenen ännu kvar. »Inuti kyrkogården står, lutad mot ett träd, den under N:r 1846 [bör vara 1565] uti Liljegrens runurkunder antecknade runstenen, på hvilken blott orden —*..l..—satist..* —*a : ifl.* kunna igenkännas. — Man finner dock häraf, att stenen blifvit rest till minne af någon afliden. Troligen har den stått vid en graf på kyrkogården, men uppryckts vid beredande af rum för andra innevånare på samma kyrkogård. Det är emellertid en förtjenst hos presterskapet i Vernamo, att stenen blifvit förvarad; en förtjenst, som annars så få eftersträfva, särdeles då nya kyrkor byggas» (Allvin). Djurklou kunde ej återfinna den vid sitt besök 1870. Han skriver: »Då Allvin i sin beskrifning förklarat stenens bevarande vara presterskapets förtjenst, så torde här böra antecknas, att den nyss aflidne kyrkoherden Contraktsprosten och Ordensledamoten Doktor Örnberg låtit använda bemälde runsten antingen till plansten i den från södra kyrkogårdsgrinden till kyrkan lagde stigen eller ock till fyllnad i de under hans regering omlagde kyrkogårdsmurarne, hvartill äfven andra i kyrkan befintlige grafstenar vederbörligen krossade lära blifvit begagnade.» Måttsuppgifter saknas.

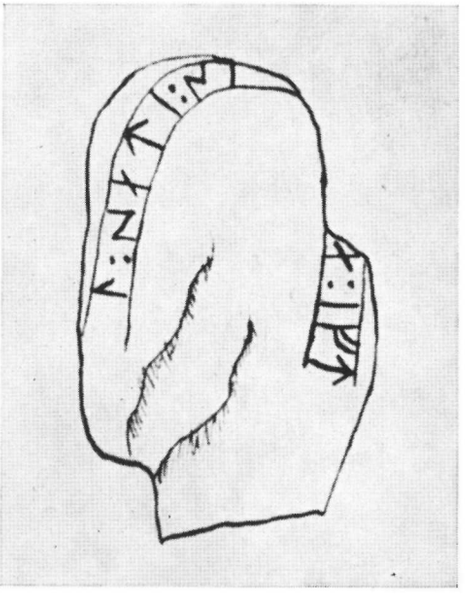

Fig. 31. Sm 63. Värnamo kyrkogård. Efter teckning av Liljegren i Fullständig Bautil.

Inskrift (enligt Liljegrens teckning):

...l : sati : st...a : ift...
1 5 10

... setti st(ein þenn)a ept(ir) ...

... satte denna sten efter ...

Till läsningen: De enda originalläsningarna av denna inskrift äro Liljegrens och Allvins. Den sistnämnde läser **...l... satist ... a : ifl**. Ennes och J. E. Lagergren ha kopierat Liljegrens teckning, i vilken de företagit den ändringen, att de efter **sati** skriva **sti**.

64. Värnamo. Västhorja.

Pl. 51.

Litteratur: B 1033, L 1246. J. Bureus: F a 6 s. 274, F a 5 s. 266, F a 10: 2 s. 112 (hsr i KB); Ransakningarna 1667; J. Peringskiöld. Monumenta 8 bl. 25, 9 under nr 120 G; F e 17 (hs i KB); B. A. Ennes: Underrättelser om det gamla fylkeskonungariket Finnheden (1809) s. 38, F m 61 (hs i KB): J. J. Lagergren: Rättelser och tillägg (hs i Växjö Stifts- och landsbibl.) 2 s. 71; J. E. Lagergren: Handlingar om Småland, M 104: 14 (hs i KB); P. Wieselgren: Ny Smålands beskrifning 3 (1846) s. 62; J. Allvin: Beskrifning öfver Östbo härad (1852) s. 108; N. G. Djurklou: Antiqvariska resor i Östbo, Westbo och Mo härader 1870 (ATA) s. 170, tr. i NSmMedd 11 (1938) s. 9; P. J. Lindahl i Svenska fornminnesföreningens tidskrift 1 (1872) s. 179; A. Friberg: Undersökningsprotokoll den $^{9}/_{8}$ 1888 (NSmArk); L. F. Läffler: Brev till A. Friberg den $^{12}/_{9}$ 1888 (NSmArk); O. v. Friesen i Småländska hembygdsböcker 2 (1923) s. 43, jfr NSmMedd 11 (1938) s. 9 not; C. Härenstam i Från Finnveden 1937 s. 4; S. B. F. Jansson: Skrivelse till Riksantikvarien 1953 (ATA).

Äldre avbildningar: Bureus: teckning i F a 10: 2, s. 112; U. Christofferson: teckning i J. G. Liljegrens Samlingar MSC^{t} Runir (ATA), träsnitt i Peringskiölds Monumenta 8, i Liljegrens Fullständig Bautil 4 och B 1033; tre teckningar i Teckningar af runstenar skänkta af Wetterhall (ATA), en av dessa i Ennes' F m 61; J. E. Rydström: foto 1870 (i ATA och NSmArk) med runorna ifyllda av Lindahl, träsnitt efter detta foto i Svenska Fornminnesföreningens tidskrift 1 (1872) s. 181 och i 2 (1875) plansch efter s. 206; Djurklou: teckning i o.a. hs pl. 23; E. Ihrfors: teckning i Smolandia sacra (ATA) 2 s. 358; v. Friesen: foto 1903 (ATA); Friberg: foto 1904 (ATA) och 1905 (NSmArk); D. Samuelsson: foto 1923 (ATA); Härenstam: foto i aa s. 4.

Stenen står i ett gärde vid stora landsvägen Värnamo–Jönköping på dennas högra sida, 1 m från vägkanten. Platsen är belägen ca 1 200 m N om korsningen mellan järnvägslinjerna Värnamo–Borås och Värnamo–Jönköping. Gärdet, där stenen står, hör till Margretelund, som avsöndrats från Västhorja Norregård. Den omgivande mon har kallats Runnemo, senare namn på den närmaste stugan, som också kallades Runnesten. På Västhorja ägor finnas talrika bautastenar, en större gravhög och flera mindre sådana.

Bureus säger, att stenen står »På Wärnemo hed». I *Ransakningarna* 1667 läses: »Een fiärdedeelss mijl ifrån kyrkan, Norr, ut med store landzwägen, Som löper ifrån Wärnemo och till Jönekiöping på högre handen, står en hög resesteen fyrkantig, Och spittzig uppe i änden, på den Södre sijdan är han neder igiönom schrefwen mäd runebookstäfwor, Och kallas runesteen. Jt lijtet stycke derifrån, äro några högar och kullar.»

Stenen är 320 cm hög, 55 cm bred. Runorna äro 11 cm höga. En spricka går från basen snett upp mot vänster och inkräktar något på runorna 9–11. Den är numera lagad.

Inskrift:

þurun : sati : sten : eftiʀ : oskil : buta : sin : auk : eftiʀ · sunu : sina : suin : auk : tufa : kuþ
1 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

: hialbi : selu : þiʀa
65 70

Þórunnr setti stein eptir Áskell, bónda sinn, ok eptir sunu sína Suein ok Tófa. Guð hiálpi sálu þeirra.

Torunn satte stenen eftir Eskil, sin make, och efter sina söner Sven och Tove. Gud hjälpe deras själ.